

*Renata Rusin Dybalska**

NOWY WYMIAR KOMUNIKOWANIA POLITYCZNEGO NA PRZYKŁADZIE JĘZYKA PREZYDENTA CZECH MILOŠA ZEMANA

**A NEW DIMENSION OF POLITICAL COMMUNICATION
ON THE EXAMPLE OF THE CZECH PRESIDENT
MILOŠ ZEMAN'S LANGUAGE**

Abstract

According to some researchers and casual observers or speakers, bon mots of Czech President Miloš Zeman exceeded rules of the political communication a long ago, as well as boundaries of good taste. The purpose of this paper is – based on an analysis of selected speeches of the Czech president – to identify those elements and mechanisms of language, which usage departs from accepted standards of political or linguistic correctness, and which set new directions for the development of certain types of communication.

Keywords: political communication, maxim of conversation, rules of politeness, the Czech Republic, Miloš Zeman

Słowa kluczowe: komunikowanie polityczne, maksymy konwersacyjne, reguły grzecznościowe, Czechy, Miloš Zeman

Procesy saturacji medialnej społeczeństwa oraz mediatyzacji doprowadziły do dużych zmian w sposobie uprawiania polityki. Transformacja sceny politycznej sprawiła, że aktorzy polityczni, zarówno ci zbiorowi, jak i indywidualni, stanęli przed nowymi wyzwaniami. W pierwszej kolejności należą do nich nowe strategie komunikacyjne. Komunikacja z opinią publiczną nie jest dziś sprawą prostą, wymaga odpowiedniego przygotowania i realizacji. Z punktu widzenia aktorów politycznych wiąże się to z kształtowaniem nowych zachowań i zdobywaniem

* Uniwersytet Karola w Pradze, Wydział Filozoficzny, Katedra Studiów Środkowoeuropejskich, Plac Jana Palacha 2, 116 38 Praga, Czechy; e-mail: renata.dybalska@ff.cuni.cz.

nowych kompetencji – zarówno interpretacyjnych, jak i kreatywnych czy koncyliacyjnych. Widoczność medialna wymaga od polityka zachowania czujności, stałej kontroli swojego zachowania. Ważnym elementem, wpływającym na jego wizerunek, staje się nie tylko wygląd zewnętrzny czy sposób zachowania, czyli to, co składa się na komunikację niewerbalną, ale także język, którym się posługuje. Jak wiemy, mówienie jest aktem współpracy, kooperacji, a wszystkie wypowiedzi podporządkowane są określonym maksymom konwersacyjnym (ilości, jakości, odniesienia, sposobu) i regułom grzecznościowym (taktu, szlachetności, aprobaty, skromności, zgodności, sympatii), za sprawą czego komunikacja werbalna jest skuteczna, ale także estetyczna i etyczna. Wspomniane zasady, sformułowane przez Paula Grice’a [1977, s. 85–99] i Geoffreya Neila Leecha [1983], będą w niniejszym artykule jednym z punktów odniesienia. Kolejnymi – z racji charakteru wypowiedzi poddanych analizie – będą reguły komunikowania politycznego, które definiuję, zgodnie z Bogusławą Dobek-Ostrowską [2006, s. 129], jako proces dwukierunkowy, zachodzący w określonej przestrzeni komunikacyjnej o charakterze społecznym, politycznym, medialnym czy w końcu kulturowym, prezentujący wzajemne relacje na polu dwóch obszarów ludzkiej aktywności – polityki i komunikowania.

Przedmiotem zainteresowania niniejszego tekstu będzie język – traktowany szerzej jako sposób komunikacji – najważniejszego aktualnie polityka w Czechach, prezydenta Miloša Zemana. Jego prezydentura jest szczególna, gdyż wybory, które wyniosły go na to stanowisko, a które odbyły się w roku 2013, po raz pierwszy w Czechach miały charakter wyborów bezpośrednich. Fakt ten wydaje się istotny z dwóch powodów. Po pierwsze, kampania prezydencka miała zupełnie inny charakter niż dotychczas i bez wątplenia, zaraz po jej zakończeniu, przeszła do historii czeskiego marketingu politycznego. Miloš Zeman od początku konsekwentnie stosował w niej strategię, którą można by określić jako „narodową”, wykorzystując zarówno symbole, takie jak hymn państwowy czy flagę, jak i istotne dla kraju wydarzenia historyczne, np. aksamitną rewolucję. Całościowo był to przekaz prosty, jednoznaczny i w dużym stopniu przewidywalny, oparty na populistycznych hasłach. Wszystko to przyniosło zwycięstwo, doskonale trafiło bowiem w sposób myślenia i odczucia grupy docelowej, w tym przypadku wyborców Zemana, czyli mieszkańców małych miasteczek i wsi¹. Z tym bezpośrednio związany jest drugi z powodów – zwycięstwo w wyborach bezpośrednich dało Milošowi Zemanowi możliwość powoływania się na szczególnie silny mandat społeczny, i ma do chwili obecnej bezpośredni wpływ na sposób spr-

¹ Więcej na temat przebiegu tej kampanii prezydenckiej patrz: Rusin-Dybalska, 2014, s. 143–163.

wowania przez niego funkcji prezydenta. Jednym z niemalże obowiązkowych działań głowy państwa stały się bowiem regularne tzw. wizyty gospodarskie, w ramach których prezydent odwiedza różne miejsca w Czechach i spotyka się z ich mieszkańcami. Wizyty te są ciekawe również za sprawą ich charakteru. Po odwiedzinach ważnych w danym regionie miejsc zawsze odbywa się debata z obywatelami. Jak przyznaje sam prezydent, wszyscy oczekują, że na koniec swojego wystąpienia opowie jakiś żart. Te słynne już bon moty, czyli wypowiedzi określane najczęściej jako „związłe, trafne powiedzenia, trafne dowcipy”², za sprawą których M. Zeman zyskał już określenie „bonmociak” („bonmoták”), wydają się jednak zachwycać tylko jego zwolenników. Sprawily one, że język aktualnego czeskiego prezydenta stał się przedmiotem zainteresowania nie tylko nieulubianych przez niego mediów, ale i tematem debat społecznych³. Spójrzmy na trzy wybrane przykłady wystąpień publicznych czeskiej głowy państwa.

16 października 2013 roku Miloš Zeman odwiedził Zakłady Tytoniowe firmy Philip Morris w Kutnej Horze. Powodem wizyty w tym właśnie miejscu było rozporządzenie dotyczące wyrobów tytoniowych, przyjęte właśnie przez Unię Europejską. Na zakończenie wystąpienia prezydent udzielił swoim słuchaczom rady, opartej na jego własnych doświadczeniach:

Chciałem Wam powiedzieć, że ja sam zacząłem palić dopiero w wieku 27 lat, kiedy mój organizm był już w pełni rozwinięty i nikotyna nie mogła mu już zaszkodzić. Pozwólcie, abym Waszym dzieciom też polecił takie postępowanie, czyli poczekać do 27 lat, a potem palić bez ryzyka. A ponieważ na koniec, przed pytaniami od Was, zawsze oczekuje się ode mnie jakiegoś bon motu, chciałem wam powiedzieć, że istnieją dwie opinie na temat leczniczego działania tytoniu. Pierwsza jest optymistyczna, według niej tytoń zapobiega chorobie Alzheimera i Parkinsona. Druga jest pesymistyczna. Zgodnie z nią pierwsza jest prawdziwa dlatego, że na raka płuc umiera się szybciej niż na Alzheimera czy Parkinsona. Na koniec chciałbym powiedzieć, że jestem zwolennikiem pierwszej, czyli optymistycznej opinii⁴.

² *Bon mot* ‘związłe, trafne, często dowcipne powiedzenie’ [*Słownik języka polskiego PWN*].

³ Przykładowo w marcu tego roku (2016) prezydent otrzymał nagrodę „Kwaśna žába“ („Kyselá žába”) za swoje seksistowskie wypowiedzi z roku 2015.

⁴ „Chtěl bych Vás upozornit, že já sám jsem začal kouřit až ve dvaceti sedmi letech, kdy se můj organismus plně vyvinul a tabák vůči němu není nebezpečný. Dovolte mi, abych i Vaším dětem doporučil obdobný postup, to jest počkat do dvaceti sedmi let a poté kouřit zcela bezrizikově. A protože se ode mne vždy očekává, že na závěr, před Vašimi otázkami, řeknu nějaký bon-mot, dovolte mi, abych Vám řekl, že existují dvě verze léčivých účinků tabáku. První verze je optimistická a říká, že tabák je prevence proti Alzheimerovi a Parkinsonovi. Druhá verze je pesimistická, a říká, že první verze je pravdivá proto, protože na rakovinu plic zemřete dřív, než dostanete Alzheimeru nebo Parkinsonu. Na závěr chci říci, že jsem zastáncem první, tedy optimistické verze.“ To i wszystkie kolejne tłumaczenia własne.

Każdy, kto zapozna się z powyższą konstatacją, uzna, że jest ona kontrowersyjna. Szkodliwość palenia jest sprawą na tyle oczywistą dla wszystkich, że raczej nikt nie mógł potraktować tej wypowiedzi poważnie. I pewnie byłaby uznana za niezły żart, gdyby nie okoliczności, w których zaistniała. Z konstrukcji wynika bowiem, że słowa należą do jej zasadniczej części – mówiący nadaje im formę rady – i słuchacz miałby je potraktować z należytą powagą. Dodatkowo, a może przede wszystkim, padają z ust prezydenta kraju, czyli kogoś, kto z definicji jest pewnego rodzaju autorytetem, głową państwa i powinien być wzorem do naśladowania. Chyba jednak nie o taki wzór tu chodzi. I tak jak nie możemy zarzucić nadawcy, że mówił nie na temat – wypowiedź związana jest z miejscem, w którym odbywa się komunikacja, jak i tematem spotkania – tak zastosowanie maksymy sympatii (do odbiorców) zdecydowanie wydaje się tu być użyte w nadmiarze, kosztem maksymy taktu czy stosowności przedstawionych treści do sytuacji bądź potencjalnych odbiorców. Zastrzeżenia może w końcu budzić realizacja maksymy jakości – zamierzony czy niezamierzony fałsz – która jest tu ściśle połączona z maksymą ilości. Rodzi się pytanie, czy ta informacja rzeczywiście była potrzebna.

Prezydencka rada skonstruowana zostaje w oparciu o prosty i często stosowany mechanizm naśladownictwa⁵, co sprawia, że odbiorca nie ma problemu z jej zrozumieniem, ale i ewentualnym wcieleniem w życie. Takie rozłożenie akcentów wydaje się typowe dla tych wypowiedzi prezydenta Zemana, którym nadaje formę gatunkową rady, opinii czy polecenia. Równie kontrowersyjna w treści, natomiast prosta w konstrukcji była opinia prezydenta na temat tzw. inkluzji społecznej, czyli uczęszczania do tych samych klas dzieci niepełnosprawnych i zdrowych⁶. Wbrew wynikom badań i opiniom specjalistów prezydent opowiedział się jednoznacznie za oddzielaniem dzieci zdrowych od chorych, odwołując się do stereotypów z przeszłości, które zobrazował prostą zależnością: „prędkość kolumny zależy od prędkości pojazdu, który jedzie najwolniej”⁷.

⁵ Chętniej naśladowujemy ludzi, których lubimy, darzymy sympatią bądź tych, którzy są dla nas autorytetem – więcej na ten temat patrz: Caldini, 1999, s. 154–213.

⁶ Opinia wygłoszona 14 stycznia 2015 roku w trakcie wizyty w województwie pardubickim, podczas odwiedzin w Instytucie Rehabilitacji w Brandýsie nad Orlicí.

⁷ „[...] rychlost kolony je určena rychlostí nejpomalejšího vozidla“. Więcej na ten temat: Zdravé děti vedle handicapovaných? Neštěstí pro obě skupiny, prohlásil Zeman, http://www.lidovky.cz/zdrave-deti-vedle-handicapovanych-nestesti-pro-obe-skupiny-prohlasil-zeman-17k-/zpravy-domov.aspx?c=A150114_195036_in_domov_rof (dostęp: 18.03.2016); Separovat postižené děti? Nesmysl, soudí odborníci o Zemanově výroku, http://zpravy.idnes.cz/zeman-chce-oddelovat-postizene-deti-dba-/domaci.aspx?c=A150115_094159_domaci_zt (dostęp: 18.03.2016).

Kolejny przykład pochodzi z wizyty Miloša Zemana w województwie południowo-morawskim. 25 stycznia 2016 roku, w trakcie jednego ze spotkań z mieszkańcami tego regionu w mieście Tišnov pod Brnem, prezydent użył – zdaniem czeskich mediów – jednego ze swoich najostrzejszych bon motów.

Pytanie studentki z widowni: Dobry wieczór, panie prezydencie, chciałam Panu podziękować w imieniu wszystkich obywateli Czech, z pewnością wszystkich, ponieważ niektórzy nawet nie wiedzą, kto urządza na Zamku Praskim, jaka osobowość. Chciałam Panu podziękować za to, w jaki sposób sprawuje pan swoją funkcję, i zadać pytanie. Z pewnością pan wie, że dyskutowano na temat petycji w sprawie dymisji pana Sobotki⁸ i petycja była zamieszczona pod dywan. Chciałam zapytać, jak obywatele Czech mają postępować, ponieważ jak wiemy, pan Sobotka nie opowiada się za narodem czeskim, ale przeciwko niemu.

Odpowiedź prezydenta Miloša Zemana: Jeśli chcecie się pozbyć jakiegokolwiek polityka, nie wyłączając prezydenta, istnieje jedyny demokratyczny sposób – a są to wolne wybory, które odbędą się za rok. Wygląda pani młodo, więc do roku 2017 z pewnością Pani dożyje. Istnieje jeszcze niedemokratyczny sposób – a ten nazywa się kalašnikov⁹.

Powyższa wypowiedź prezydenta ma formę odpowiedzi na zadane pytanie. Jej autor w swoisty sposób zastosował tu maksymę odniesienia. Jego odpowiedź jest oczywiście związana z tematem, jednak zupełnie niespodziewanie punkt ciężkości zostaje przeniesiony na kwestię, która miała chyba pełnić rolę efektywnej puenty. Fakt ten sprawia, że za naruszoną można również uznać maksymę ilości i sposobu – zakończenie wypowiedzi w ten sposób nie wyposaża odbiorcy w pełnię informacji i zdecydowanie nie jest jasne. Do tego samego wniosku dojdziemy, analizując tę wypowiedź pod kątem reguł grzeczności. Aczkolwiek prezydent wydaje się odnosić z szacunkiem i sympatią do interlokutorki, nie możemy tu jednak mówić ani o takcie, ani o szlachetności, ani o sympatii w odniesieniu do odbiorcy pośredniego, czyli bohatera wypowiedzi, którym jest jeden z najważniejszych polityków w kraju, premier Bohuslav Sobotka. Niewiele

⁸ Bohuslav Sobotka – premier aktualnego czeskiego rządu (od 2014 r.) i przewodniczący największej partii koalicyjnej ČSSD (Česká Strana Sociálně Demokratická – Czeska Partia Socjaldemokratyczna).

⁹ „Otázka studentky z publika: Dobrý večer, pane prezidente, já bych Vám chtěla poděkovat za všechny občany České republiky, určitě všechny, protože někteří ani neví, kdo vůbec na Hradě sedí, jaká osobnost. Chtěla bych Vám poděkovat, jakým způsobem vlastně svoji funkci vedete, a měla bych na Vás otázku. Určitě víte, že se projednávala petice za odstoupení pana Sobotky a petice byla shrnuta ze stolu. Chtěla bych se zeptat, jakým způsobem vlastně mají čeští občané postupovat, protože jak víme, pan Sobotka určitě nestojí za českým národem, ale proti němu. Odpověď prezidenta Miloše Zemana: Chcete-li se zbavit jakéhokoli politika, prezidenta nevyjímaje, je k tomu jediná demokratická cesta – a to jsou svobodné volby, které v daném případě budou za rok. Vypadáte mladě, takže roku 2017 se zcela určitě dožijete. A pak existuje nedemokratická cesta – a ta se jmenuje kalašnikov”.

wyduje się tu zmieniać fakt umieszczenia się przez prezydenta na tym samym poziomie – proponowane metody walki z politykami mają bowiem według jego słów dotyczyć wszystkich osób zajmujących się tą profesją, a więc również jego samego. Być może uznać to należy za swoistą realizację maksym zgodności i aprobaty. Słowem-kluczem przytoczonej wypowiedzi staje się *kalasznikow*, który w połączeniu z osobą aktualnie urzędującego premiera zdecydowanie nie budzi pozytywnych skojarzeń. Zamiast nich pojawiają się pytania o stosowność takiego zestawienia, nawet użytego jako swego rodzaju żartobliwej przeciwwagi dla demokratycznych metod zmian władzy.

Powyższa wypowiedź oburzyła wielu, nie tylko polityków, ale także zwykłych obywateli. Ci pierwsi, na czele z marszałkami obu izb Parlamentu, żądali od prezydenta przeprosin, argumentując ich konieczność m.in. naruszeniem przysięgi prezydenckiej, w której prezydent obiecuje, że będzie służył wszystkim obywatelom swego kraju. Rzecznik prezydenta Jiří Ovčáček określił reakcję polityków jako „nazbyt historyczną”, a analizowanie słów prezydenta określił jako „śmieszne”. Według niego chodziło jedynie o „hiperboliczne stwierdzenie faktu”¹⁰. Sam Miloš Zeman także odniósł się do tych reakcji, a zrobił to w typowy dla siebie sposób. Stwierdził bowiem, że Czechy jako kraj demokratyczny powinny opowiadać się za demokratycznymi formami, które co prawda działają wolniej, ale są bardziej skuteczne. Jednocześnie dodał, że jest wielu znaczących polityków, którzy zostali zastrzeleni, przypominając tu nazwiska Johna Kennedy’ego, Indiry Gandhi, Aloisa Rašína czy Olofa Palmego¹¹. Opinia publiczna wyrażała swoje zdanie w formie różnego rodzaju sondaży, z których wynikało, że nie widzi ona konieczności, aby prezydent przeproszał za swoje słowa, zdaniem większości przekroczyły one jednak granice dobrego smaku¹².

¹⁰ „Zemanův mluvčí Ovčáček reakce politiků označil za zbytečně hysterické a rozebírání výroku prezidenta označil za směšné [...] řekl, že prezidentův výrok o puše kalašnikov a Sobotkovi byl podle něj pouhým konstatováním a «nadsázkou». Více na ten temat: Jak se zbavit Sobotky? Zeman zmínil kalašnikov. Děsí rodinu, vadí premiérovi, http://zpravy.idnes.cz/jak-se-zbavit-sobotky-zeman-zminil-kalasnikov-nevkusne-rekl-chovanec-12v-/domaci.aspx?c=A160126_113607_domaci_kop (dostęp: 18.03.2016).

¹¹ Więcej na ten temat: Zeman k výroku s kalašnikovem: Jsme v demokracii, pokud se vám politik nelíbí, nevolte ho, http://www.lidovky.cz/po-vyroku-o-odstraneni-premiera-se-strhla-hystericka-kampan-rekl-zeman-13n-/zpravy-domov.aspx?c=A160127_134818_ln_domov_ELE (dostęp: 18.03.2016).

¹² Wyniki przykładowej ankiety przeprowadzonej przez dziennik MF DNES – Czy prezydent Miloš Zeman powinien przeprosić za swoją wypowiedź? Tak: 7047 Nie: 11 457. Czy Pani/Pana zdaniem wypowiedź Zemana przekroczyła granice dobrego smaku? Tak: 29 965 Nie: 16 393.

Specjalne oświadczenie w tej sprawie wydał też premier Bohuslav Sobotka. Wypowiedź prezydenta ocenił jako „głupią i niepotrzebną”. Jego zdaniem stosunki na linii premier–prezydent powinny być profesjonalne i, mając na uwadze właściwe działanie państwa, on tak właśnie będzie postępował¹³. Nie da się ukryć, że analizowana tu wypowiedź prezydenta jest kolejną odsłoną toczącej się już od jakiegoś czasu wewnętrznej walki między oboma politykami. Prezydent Miloš Zeman wydaje się jednak mieć inny pogląd na ich wzajemną komunikację, coraz częściej bowiem z jego ust pod adresem premiera padają mało wyszukane słowa¹⁴.

Ostatni przytoczony przykład ma inny charakter, pochodzi bowiem z audycji radiowej „Rozmowy z Lan” („Hovory z Lán”¹⁵). Oto fragmenty programu nadanego 2 listopada 2014 roku:

Miloš Zeman: [...] No, jeśli chodzi o Pussy Riot, no, tak kolejni cierpiący rosyjscy więźniowie polityczni, moim zdaniem to grupka pornograficzna, która minimalnie winna jest czynu karalnego określanego jako chuligaństwo w cerkwi, bez względu na to, że jedna z ich członkiń, będąc w zaawansowanej ciąży, wzięła udział w publicznym akcie seksualem, po prostu normalny awanturnik, który notabene tak trochę związany jest z pornografią. Czy wie Pan co znaczy „pussy” po angielsku?

Redaktor: Myślę, że wymawia się to „pusy”, ale wiem, co ma Pan na myśli.

Miloš Zeman: P*zda. Więc, za przeproszeniem, w tekstach tej grupy mamy p*zdę tu, p*zdę tam, naprawdę wzorcowy przykład więźnia politycznego. Tak, jestem gotowy w czasie rozmów w Rosji stanąć po stronie prawdziwych więźniów politycznych w Rosji, tu chętnie zadośćuczynię prośbie pana Gorbaniewskiego. Nie będę jednak stawał po stronie rosyjskich przestępców gospodarczych, tak samo jak nie robię tego w przypadku czeskich przestępców gospodarczych, nie będę też stawał w obronie – teraz chciałem powiedzieć k*rew, ale nie jestem Schwarzenbergiem¹⁶, który używa takich wyrazów – czyli, nieco dewiacyjnie zachowujących się kobiet, które robią rozróbę w prawosławnej cerkwi i które potem nazywają siebie więźniami politycznymi. [...]

¹³ Więcej na ten temat patrz: Zemanův výrok s kalašnikovem? Je to hloupé a děsí moji rodinu, řekl Sobotka http://www.lidovky.cz/zemanuv-vyrok-s-kalasnikovem-je-to-hloupe-a-desi-moji-rodinu-rekl-sobotka-11j-/zpravy-domov.aspx?c=A160126_105930_In_domov_gib (dostęp: 18.03.2016).

¹⁴ Przykładowo w rozmowie z tygodnikiem „Týden” premier określony zostaje jako: *paranoik (paranoidní), gamoň (ňouma), fajtlapa (neumětel), pólglówek (hňup), niewyraźny urzędnik (bezvýrazní úředník)* – Sobotka? Ňouma, neumětel, bezvýrazný úředník, „Týden”, 2016/6, s. 14–17.

¹⁵ Program nadawany najczęściej z zamku w Lánach, rezydencji prezydenta Czech. Stał się znany za sprawą prezydenta Václava Havla. W roku 1990 wprowadził on niedzielne spotkania ze słuchaczami w eterze, których przedmiotem było komentowanie aktualnych wydarzeń. W roku 2013 Radio Czeskie odnowiło tę tradycję. Aktualnie audycja emitowana jest raz na kwartał.

¹⁶ Karel Schwarzenberg – czeski polityk, jeden z założycieli i aktualny honorowy przewodniczący partii TOP 09, kanclerz prezydenta Václava Havla, dwukrotny minister spraw zagranicznych w latach 2007–2009 i 2010–2013, wicepremier czeskiego rządu w latach 2010–2013. W roku 2013 przegrał w drugiej turze wyborów prezydenckich z Milošem Zemanem.

Redaktor: Jak ocenia pan po tych wyborach działanie koalicji rządzącej?

Miloš Zeman: [...] Moim zdaniem rząd, jak do tej pory, w swoich działaniach popełnił jeden zasadniczy błąd, a mianowicie to, że uległ panu Kalouskovi¹⁷ i sk*rwił ustawę o służbie cywilnej z pierwotnego kształtu, powiedzmy modelu włoskiego, w którym sekretarz stanu pozostaje, nawet jeśli rząd zmienia się co roku.¹⁸

Przytoczone słowa są dwoma fragmentami wywiadu, czyli wypowiedzi mającej z reguły formę rozmowy. Ta jednak ma charakter szczególny z kilku powodów. Przede wszystkim jest rozmową z prezydentem, więc oczekuje się, że będzie utrzymana na określonym poziomie – zarówno jeśli chodzi o oficjalność, jak i grzeczność. Oba te elementy zostają jednak zrealizowane w niecodzienny sposób. Oficjalność rozmowy zostaje zakłócona poprzez słowa reprezentujące grupę tematyczną zdecydowanie nieliczącą z tematem. Prezydent określa osoby, o których mówi, mianem *grupy pornograficznej*, a ich działalność artystyczną łączy z *pornografią*. To sprawia, że możemy tu mówić nie tylko o złamaniu maksym ilości, ale i odniesienia. Z kolei wszelkie reguły grzeczności zostają złamane za sprawą wulgaryzmów, które pojawiają się zarówno w odniesieniu do wspomnianych wyżej bohaterów – a w drugim planie do określonego przeciwnika politycznego – jak i do prac aktualnego rządu. Prezydent co prawda próbuje łagodzić ton swojej wypowiedzi w sposób tradycyjny – wprowadzając wyrażenie *za przeproszeniem* – bądź nietradycyjny – zrzucając winę na język przeciwnika politycznego (*nie jestem Schwarzenbergiem*) – jednak stroną dążącą do przywrócenia odpowiedniej formy rozmowy jest przede wszystkim prowadzący ją redaktor. Pomimo dość swobodnego tonu wypowiedzi prezydenta nie pozwala on sobie nie tylko na używanie wulgaryzmów, ale także na powtarzanie tych, które

¹⁷ Miroslav Kalousek – czeski polityk, jeden z założycieli i aktualny przewodniczący partii TOP 09, dwukrotny minister finansów w czeskim rządzie w latach 2007–2009 i 2010–2013.

¹⁸ „MZ: Nu a pokud jde o Pussy Riot, no, tak ano, další trpící političtí ruští vězni, podle mého názoru je to pornografická skupinka, která je minimálně vinna trestným činem výtržnictví v pravoslavném chrámu, nehledě na to, že jedna jejich členka se účastnila veřejné soulože v pokročilém stadiu těhotenství, prostě normální výtržník, který notabene tak trochu souvisí s pornografií. Víte, co je to pussy v angličtině? R: Myslím, že se to vyslovuje „pusy“, ale vím, co myslíte. MZ: K**da. Takže s prominutím v textech této skupiny je k**da sem, k**da tam, opravdu dokonalý příklad politického vězně jako vyšitej. Ano, jsem ochoten se zastat, až budu mít jednání v Rusku, všech skutečných politických vězňů v Rusku, v tom panu Gorbaněvskému velice rád vyhovím. Nebudu se zastávat ruských tunelářů, stejně jako se nezastávám českých tunelářů, a nebudu se zastávat teď jsem chtěl říci k*rev, ale já nejsem Schwarzenberg, který používá těchto výrazů, tedy poněkud deviantních dam, které dělají randál v pravoslavném chrámu a které se pak označují za politické vězeňkyně. [...] R: Jak hodnotíte po těchto volbách činnost vládní koalice jako takovou? MZ: [...] Vláda, podle mého názoru, dosud ve svém konání učinila jednu základní chybu, že podlehla panu Kalouskovi a zk**ila služební zákon z původní podoby řekněme italského modelu, kde státní tajemník přetrvává, i když vláda se mění každý rok.”

padają z ust głowy państwa. Co więcej, w dalszej części rozmowy pyta o powód takiego urozmaicenia języka prezydenta. W odpowiedzi na to pytanie Miloš Zeman stwierdza, że jego inspiracją jest wspomniany już Karel Schwarzenberg i że w ten właśnie sposób chce *podlizać się* tzw. praskiej kawiarni, jak określa obóz swoich przeciwników. To podlizywanie się ma jednak na celu przede wszystkim poirytowanie oponentów, czego prezydent nie kryje¹⁹.

Cytowany fragment rozmowy wywołał szok i powszechne oburzenie nie tylko w Czechach. Wśród zarzutów pojawiało się naruszenie prawa medialnego, zakazującego publicznego używania wulgaryzmów przed godziną 22.00 – organy kontrolujące media zostały zasypane skargami – aż do żądania ustąpienia z urzędu – internetową petycją w tej sprawie w ciągu dwóch dni podpisało ponad 24 tysiące ludzi. Większość sygnatariuszy zdecydowanie potępiła zachowanie prezydenta. Całe zamieszanie jak zwykle starał się bagatelizować rzecznik głowy państwa, stwierdzając, że prezydent, używając w swojej wypowiedzi wulgaryzmów, otworzył dyskusję na istotny temat – czy dopuszczalne jest używanie tego typu słów w polityce²⁰. Sam Zeman przyznał, że wypowiedź o Pussy Riot miał przygotowaną wcześniej, więc tak naprawdę użył tylko jednego nieplanowanego wulgaryzmu – dotyczącego oceny prac rządu²¹. Słowa krytyki pojawiły się także za granicą. Przykładowo, niemieckie media dyplomatycznie określiły język prezydenta jako „jędrny”, porównując go do języka zbuntowanej młodzieży²².

¹⁹ „**R:** Můžu se zeptat něco mimo toho, co teď probíráme? **MZ:** No. **R:** Vy jste během toho našeho rozhovoru použil několik neslušných slov. **MZ:** Ano. **R:** Proč? **MZ:** Já jsem inspirován panem Schwarzenbergem, který v každé druhé větě říká h***o. No a vzhledem k tomu, že pražská kavárna má ráda pana Schwarzenberga, tak jsem se chtěl vlísat do přízně pražské kavárny. **R:** Nakolik myslíte, že se vám to daří? **MZ:** Vůbec ne, ale můžu ji alespoň rozčítat a to se mi určitě podaří.”

²⁰ „Důležité je, že pan prezident tím otevřel klíčové téma, zda-li je vůbec přípustné takové výrazivo v politice využívat”. Więcej na ten temat: Není důvod se omlouvat, Zeman otevřel téma vulgarity v politice, zni z Hradu, http://www.lidovky.cz/neni-duvod-se-omlouvav-zeman-otevrel-klicova-temata-zni-z-hradu-ps5-/zpravy-domov.aspx?c=A141104_120248_in_domov_sk (dostęp: 18.03.2016).

²¹ Nie jest to niestety jedyny przykład użycia przez prezydenta Zemana wulgaryzmów na antenie. Przykładowo 13 lutego 2016 roku w programie Pressklub nadawanym przez stację Frekvence 1 prezydent zacytował wpis ze strony FB rzekomego organizatora demonstracji popierającej premiera w brzmieniu: „Prezydent to zasra*ne faszystowskie g*wno, jak zdechnie, to się urąbie” („Prezydent je zasn... fašistické hova.. a až chcípne, tak se ožeru”). Więcej na ten temat: Prezydent je zasn... fašistické hova... Zeman zase v éteru mluvil sprostě, http://www.lidovky.cz/zeman-se-postavil-za-stropnickeho-rekl-pravdu-mohl-lhat-nebo-delat-ze-sebe-blbce-g0j-/zpravy-domov.aspx?c=A160214_175508_in_domov_ELE (dostęp: 18.03.2016).

²² Więcej na ten temat: Mluvil jak puberták, chtěl odvrátit pozornost od Číny, piši o Zemanovi Němci, http://www.lidovky.cz/zeman-mluvil-jak-pubertak-zametal-exemplarni-odklon-od-lidskych-prav-12i-/zpravy-svet.aspx?c=A141104_170342_in_zahranici_msl (dostęp: 18.03.2016).

Z kolei słowackie środki masowego przekazu określiły słowa prezydenta jako „wstęp do słownika wulgaryzmów”²³.

Przywołane przykładowe wypowiedzi prezydenta Czech obrazują kolejne odsłony jego komunikacji z wyborcami – począwszy od prostej, dla niektórych absurdalnej rady, poprzez niestosowny żart, przekraczający granice dobrego smaku, po ocenę wyrażoną w bardzo bezpośredni i emocjonalny sposób za pomocą wulgaryzmów. Komunikacja ta, co warto podkreślić, ma w większości przypadków charakter bezpośredni i wydaje się jasno nakierowana na jedną tylko, określoną grupę docelową – własnych wyborców. Zaryzykować można zatem stwierdzenie, że prezydent nie jest zainteresowany rozszerzeniem tego grona, albo jest tak pewny atrakcyjności wybranej formy komunikowania – w największej mierze opierającej się na kontrowersyjności – że to pozwala mu zachować spokój. Społeczeństwo czeskie jest więc coraz bardziej spolaryzowane, a grupa docelowa staje się tu swoistym wzorem. To ona zaczyna pełnić rolę najważniejszego autorytetu, nawet kosztem utraty autorytetu przez funkcję pełnioną przez danego polityka. Pewnie nikt nie zainteresowałby się analizowanymi w niniejszym artykule wypowiedziami, gdyby nie fakt, że są one wypowiedziami prezydenta. To wzorowanie się na grupie docelowej na poziomie języka wiąże się z przyjęciem określonych, typowych dla niej sposobów komunikacji – brakiem specjalnej dbałości o język, potoczyzacą czy w końcu wulgaryzacją. Tematem wypowiedzi staje się to, co wyborca chce usłyszeć (populizm), lub to, co wprawi go w dobry nastrój, zwiększając tym samym uczucie sympatii żywione do polityka²⁴. Zagwarantować to mają proste mechanizmy wpływu – np. lubienie i sympatia, autorytet, społeczny dowód słuszności – czy znane i utrwalone schematy bądź stereotypy. W przypadku prezydenta Czech mówić możemy także o daleko idącym utożsamianiu się z własnym elektoratem również na innych płaszczyznach, np. jeśli chodzi o sposób bycia, zachowanie czy upodobania kulinarne²⁵.

²³ Więcej na ten temat: ‘Sprška vulgarismů’. Rozohněný Zeman to pořádně přehnal, piší Slováci, http://www.lidovky.cz/sprosti-politici-poburuji-svet-vulgarni-zeman-vsak-vycniva-i-mezi-nimi-1a1-zpravy-svet.aspx?c=A141103_113701_ln_zahranici_msl (dostęp: 18.03.2016).

²⁴ Widać to wyraźnie na przykładzie bezpośrednich reakcji Czechów na wypowiedzi prezydenta – jego tzw. sztywny elektorat jest zachwycony i pełen podziwu. Systematycznie rośnie też zaufanie do Miloša Zemana w sondażach. W marcu 2016 roku, według badań agencji STEM, ufało mu 63% społeczeństwa. Więcej na ten temat: Zemanovi důvěřuje stále víc Čechů. Vláda, Sněmovna i Senát si pohoršily, http://zpravy.idnes.cz/duvera-v-politicke-institute-zeman-unor-2016-stem-f5b-domaci.aspx?c=A160308_113733_domaci_hro (dostęp: 18.03.2016).

²⁵ Prezydent nie przywiązuje zbytnej wagi do stroju, znany jest ze swojej „bezpośredniości”, która dla wielu jest przejawem braku kultury – na każdym kroku podkreśla zamiłowanie do czeskich tradycyjnych potraw, zakrapianych, równie tradycyjnie, alkoholem.

Analizowany typ komunikacji wydaje się zdecydowanie ignorować obowiązujące dotychczas reguły i to zarówno te dotyczące zasad skutecznej komunikacji – programowe wręcz łamanie maksym konwersacyjnych i reguł grzecznościowych – czy komunikowania politycznego – przestaje istnieć język dyplomacji, szacunek dla przeciwnika politycznego, polityk mówi wprost to, co ma do powiedzenia, nie licząc się ze słowami. Marginalizowane, a czasami wręcz pomijane zostaje również ogniwo, które wydawało się pełnić istotną funkcję w komunikacji polityków z wyborcami, a mianowicie media – w pierwszej kolejności oczywiście te nieprzychylnie politykowi, ale w jakimś stopniu także wszystkie pozostałe. Pozostaje im rola komentatora i zwolennika opozycji bądź przejście na drugą stronę barykady. Pierwszoplanowa i najważniejsza staje się komunikacja bezpośrednia z wyborcą.

Prezentowane zmiany w sposobie komunikowania politycznego pojawiają się na wszystkich jego etapach, czyli przed, po lub w trakcie kampanii wyborczych różnego rodzaju. Zastosowanie różnych jego elementów obserwujemy nie tylko w Czechach. Do podobnych wniosków możemy dojść, analizując przykładowo język i sposób komunikacji prezesa Prawa i Sprawiedliwości Jarosława Kaczyńskiego. Z jego ust co prawda zapewne nigdy nie usłyszymy wulgaryzmów, ale sposób, w jaki określa i tym samym stygmatyzuje swoich przeciwników politycznych²⁶, zdecydowanie nie należy do pochlebnych. Najświeższych przykładów dostarcza też trwająca właśnie w USA kampania przed zbliżającymi się wyborami prezydenckimi. Donald Trump, walczący o nominację z ramienia Partii Republikańskiej, nie ma oporów przed jasnym i dosłownym precyzowaniem swoich poglądów, posługiwaniem się niewiarygodnymi informacjami czy negowaniem jakichkolwiek autorytetów. Jeden z ostatnich numerów czeskiego wydania „Newsweeka” publikuje komentarz porównujący Trumpa z Zemanem, zapowiadając go w znaczący sposób: *Trump i Zeman. Kłamcy z sukcesem*²⁷. Prezydent Zeman sam siebie określa publicznie jedynie jako *niegrzeczny czy nieuprzejmy*²⁸, fakt ten jednak świadczy o tym, jak świadomie i konsekwentnie budowana jest omawiana strategia komunikacyjna.

Czas pokaże, czy rzeczywiście mamy do czynienia z nową, trwałą zmianą w sposobie komunikowania politycznego, jak daleko politycy są w stanie posunąć

²⁶ Wystarczy przywołać przykładowo jedno z ostatnich określeń – *Polacy gorszego sortu*.

²⁷ Trump a Zeman. Úspěšní lháři, „Newsweek Česka Republika”, 2016, nr 5, s. 12–13.

²⁸ Przykładowo, 15 marca 2016 roku w Pradze, na konferencji prasowej podsumowującej spotkanie z prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej Andrzejem Dudą, Miloš Zeman, odpowiadając na pytania dziennikarzy, stwierdził, że w porównaniu z polskim prezydentem jest nieuprzejmy (*nezdvořilý*), więc będzie nazywał rzeczy po imieniu.

się, aby przypodobać się swoim zwolennikom i jak dobrze ich znają, czy w końcu jak bardzo opłacalne może być obrażanie elektoratu przeciwników politycznych i idąca za tym polaryzacja społeczeństwa. Jeśli chodzi o język, wpływający na wszelkie aspekty komunikowania politycznego, historia wydaje się zataczać koło. Znowu znacznie ważniejsza niż znaczenie staje się funkcja słowa.

BIBLIOGRAFIA

- CALDINI Robert, 1999, Wywieranie wpływu na ludzi, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- DOBEK-OSTROWSKA Bogusława, 2006, Komunikowanie polityczne i publiczne, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- GRICE Paul, 1977, Logika i konwersacja, „Przegląd Humanistyczny”, z. 6, s. 85–99. Jak se zbavit Sobotky? Zeman změnil kalašnikov. Děsí rodinu, vadí premiérovi, http://zpravy.idnes.cz/jak-se-zbavit-sobotky-zeman-zmnil-kalasnikov-nevkusne-rekl-chovanec-12v-/domaci.aspx?c=A160126_113607_domaci_kop (dostęp: 18.03.2016).
- LEECH Geoffrey Neil, 1983, Principles of Pragmatics, Longman, London.
- Mluvil jak puberták, chtěl odvrátit pozornost od Číny, piší o Zemanovi Němci, http://www.lidovky.cz/zeman-mluil-jak-pubertak-zametal-exemplarni-odklon-od-lidskych-prav-12i-/zpravy-svet.aspx?c=A141104_170342_ln_zahranici_msl (dostęp: 18.03.2016).
- Není důvod se omlouvat, Zeman otevřel téma vulgarity v politice, zní z Hradu, http://www.lidovky.cz/neni-duvod-se-omlouvat-zeman-otevrel-klicova-temata-zni-z-hradu-ps5-/zpravy-domov.aspx?c=A141104_120248_ln_domov_sk (dostęp: 18.03.2016).
- Prezident je zasn... fašistické hova... Zeman zase v éteru mluvil sprostě, http://www.lidovky.cz/zeman-se-postavil-za-stropnickeho-rekl-pravdu-mohl-lhat-nebo-delat-ze-sebe-blbce-g0j-/zpravy-domov.aspx?c=A160214_175508_ln_domov_ELE (dostęp: 18.03.2016).
- RUSIN-DYBALSKA Renata, 2014, Ziemianin kontra książkę, czyli pierwsze bezpośrednie wybory prezydenckie w Czechach, „Oblicza komunikacji”, z. 7, s. 143–163.
- Separovat postižené děti? Nesmysl, soudí odborníci o Zemanově výroku; http://zpravy.idnes.cz/zeman-chce-oddelovat-postizene-deti-dba-/domaci.aspx?c=A150115_094159_domaci_zt (dostęp: 18.03.2016).
- Słownik języka polskiego PWN, <http://sjp.pwn.pl/sjp/bon-mot;2552499.html> (dostęp: 18.03.2016).

- Sobotka? Ňouma, neumětel, bezvýrazný úředník, „Týden“, 2016/6, s. 14–17. ‘Sprška vulgarismů’. Rozohněný Zeman to pořádně přehnal, píše Slováci, http://www.lidovky.cz/sprosti-politici-poburuji-svet-vulgarni-zeman-vsak-vycniva-i-mezi-nimi-1a1-/zpravy-svet.aspx?c=A141103_113701_ln_zahranici_msl (dostěp: 18.03.2016).
- Trump a Zeman. Úspěšni lháři, 2016, „Newsweek Česka Republika“, nr 5, s. 12–13.
- Zdravé děti vedle handicapovaných? Neštěstí pro obě skupiny, prohlásil Zeman, http://www.lidovky.cz/zdrave-deti-vedle-handicapovanych-nestesti-pro-obe-skupiny-prohlasil-zeman-17k-/zpravy-domov.aspx?c=A150114_195036_ln_domov_rof (dostěp: 18.03.2016).
- Zeman k výroku s kalašnikovem: Jsme v demokracii, pokud se vám politik nelíbí, nevolte ho, http://www.lidovky.cz/po-vyroku-o-odstraneni-premiera-se-strhla-hystericka-kampan-rekl-zeman-13n-/zpravy-domov.aspx?c=A160127_134818_ln_domov_ELE (dostěp: 18.03.2016).
- Zemanovi důvěřuje stále víc Čechů. Vláda, Sněmovna i Senát si pohoršily, http://zpravy.idnes.cz/duvera-v-politicke-institute-zeman-unor-2016-stem-f5b-/domaci.aspx?c=A160308_113733_domaci_hro (dostěp: 18.03.2016).
- Zemanův výrok s kalašnikovem? Je to hloupé a děsí moji rodinu, řekl Sobotka http://www.lidovky.cz/zemanuv-vyrok-s-kalasnikovem-je-to-hloupe-a-desi-moji-rodinu-rekl-sobotka-1lj-/zpravy-domov.aspx?c=A160126_105930_ln_domov_gib (dostěp: 18.03.2016).

Renata Rusin Dybalska

NOWY WYMIAR KOMUNIKOWANIA POLITYCZNEGO
NA PRZYKŁADZIE JĘZYKA PREZYDENTA CZECH MILOŠA ZEMANA

Streszczenie

Celem niniejszego tekstu jest przyjrzenie się strategii komunikacyjnej aktualnego prezydenta Czech Miloša Zemana. Składają się na niego analizy trzech wybranych wypowiedzi prezydenta – dwóch pochodzących z bezpośrednich spotkań z mieszkańcami Czech, i jednej, będącej fragmentem audycji radiowej. Punktem odniesienia stały się z jednej strony maksymy konwersacyjne P. Grice’a i reguły grzecznościowe G.N. Leecha, z drugiej zaś zasady typowe dla komunikowania politycznego. Wyniki analiz pokazują, że najprawdopodobniej mamy tu do czynienia z nową tendencją w procesie komunikacji z wyborcami. Głównym jej kanałem stają się spotkania bezpośrednie, co przyczynia się do częściowego marginalizowania mediów. Wyborcy pełnią rolę szczególnego rodzaju autorytetu, który staje się dla polityków swoistym wzorem – zarówno jeśli chodzi o zachowanie, jak i język. W efekcie tego politycy mówią do swoich wyborców to, czego się od nich oczekuje, i w sposób,

jaki jest im bliski. Dla języka oznacza to niedbałość, potoczność, ale i wulgaryzację, dla komunikowania politycznego rezygnację z języka dyplomacji, szacunku dla przeciwnika politycznego, ale i jego wyborców.

A NEW DIMENSION OF POLITICAL COMMUNICATION
ON THE EXAMPLE OF THE CZECH PRESIDENT MILOŠ ZEMAN’S
LANGUAGE

Summary

The purpose of this paper is to look at the communication strategy of the current Czech President Miloš Zeman. It includes analysis of three selected presidential statements – two from meetings with the inhabitants of the Czech Republic and one, which is a fragment of a radio broadcast. The point of reference is P. Grice’s maxim of conversation and G.N. Leech rules of politeness on the one hand, and rules typical of political communication on the other hand. The results of analyzes show that this most likely a new trend in the process of communication with voters. It’s the main means of communication are direct meetings, which in some way overshadowing media. Voters here are a special kind of authority, which for politicians becomes some kind of model both in terms of behavior and language. As a result, politicians say to their constituents what they expect of them and in a way that is close to them. For language this means carelessness, usage everyday language but also vulgarization and for political communication this means resignation from the language of diplomacy, resignation from the respect for the political opponent, but his constituents also.